

YABANCI DİL ÖĞRETİMİNDE BEDEN DİLİ KULLANIMININ ÖNEMİ
Importance of Body Language in Teaching Foreign Language Use

Aysel DEREGÖZÜ*
Nihal KUYUMCU**

Özet

Günümüzde çeşitli alanlarda gelişen teknolojilerle dünya küçülmüş, sosyal, kültürel ve ticari ilişkilerin artmasıyla bir hatta birden fazla yabancı dil bilmek bir zorunluluk haline gelmiştir. Bu gelişmeler sonucu Yabancı Dil Eğitimi ve öğretimi alanlarında çalışanlar yeni arayışlara yönelmiştir. Yabancı dil öğrenmenin temelde iki amacı vardır. Başka kültürlerdeki insanlarla iletişim ve başka kültürleri tanımak. İletişim sözlü ve sözsüz iletişim olmak üzere iki şekilde gerçekleşir. Biz bu çalışma kapsamında sözsüz iletişim olarak kabul ettiğimiz beden dilinin yabancı dil eğitimi üzerindeki etkisi üzerinde durarak bu konuda yapılan bir uygulama ve sonuçlarına değineceğiz.

Anahtar Kelimeler: Yabancı dil, beden dili, iletişim

Abstract

In today's world enormous technological developments has effected social and cultural life. As a result it is essential to know at least one foreign language. In this context foreign language teaching is in search of methods and techniques to satisfy current needs. Furthermore learning a language means not just to communicate with people from different cultures, but also to learn new cultures. Communication is performed in two ways: Verbal and non-verbal. Body language is a part of non-verbal communication and reflections of cultural routines. The main aim of this study is to investigate the importance of body language and its usage in foreign language teaching. In this study results of an investigation of body language usage in foreign language teaching are presented and analyzed in view of effective language learning.

Key Words: Language learning, non-verbal communication, body language

Giriş

İletişim ve ulaşım teknolojilerinin bu kadar geliştiği günümüzde zaman ve mekân sınırlarının giderek belirsizleşmesi ve bu belirsizliği hızlandıran tetikleyen küreselleşme süreci yabancı dil öğretimi ve eğitiminin önemini bir kez ortaya koymaktadır. Gelişen sosyal, ticari ve kültürel ilişkilerle dünya vatandaşı olmanın bir gerekliliği de sayılan bir, çoğu kez birden fazla yabancı dil bilmek zorunluğu bu alanda çalışanları yeni arayışlara yönlendirmiştir.

* Dr., İstanbul Üniversitesi Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Yabancı Diller Böl. Alman Dili Eğitimi Anabilim Dalı

** Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi İlköğretim Bölümü Sınıf Öğretmenliği Anabilim Dalı, El-mek: nihal.kuyumcuistanbul.edu.tr

Yabancı dil öğreniminin iki temel amacı vardır. Bunlardan biri başka kültürleri tanımak, diğeri ise başka kültürlerdeki insanlarla iletişim kurmaktır. “Günümüzde var olan ve kabul gören Çağdaş eğitsel yaklaşımlar dil ve kültür arasındaki çok sıkı ilişkiden hareketle, iletişimsel becerilerin edinimini ön plana çıkarmaktadır. Bilgi ve beceri birbirini bütünleyen iki ayrı kavramdır ve dil öğretiminde hedef artık bir takım dilsel içeriklerin öğrenilmesinden çok, becerilerin özellikle de iletişimsel becerinin edimidir “ (Nacar-Logie :173)

İletişim hem bireysel hem de toplumsal – kültürel bir olgudur ve dolayısıyla hem bireysel hem de toplumsal gereksinimleri karşılar. (...) Bir sosyal ağ içinde yaşamının, bu ağ içinde diğeri insanlarla ilişki kurmanın ve bir kültür yaratmanın temel amacı iletişimidir. İnsanın diğeri insanlara ve onlarla iletişime ihtiyacı vardır. İletişim bu ihtiyacı karşılayan yegâne araçtır (Kaya:13). İletişim gündelik hayatta iki şekilde meydana gelir. Bunlardan biri sözlü iletişimidir ve düşüncelerimizi, niyet ve eylemlerimizi sözcüklere dökerek karşıımızdaki kişiye kendimizi ifade etmemizi sağlar. İletişimin diğeri yönü ise dilsel ifadeler kullanılmadan meydana gelen sözsüz iletişimidir.

Sözsüz iletişim sürecinde algılanan, yorumlanan ve sözlü ifadelerin de yorumlanmasında büyük önem taşıyan dil ötesi mesajlardır. Bunlar jest, mimik, giysi ve mekân kullanımı gibi araçlarla yansılır. Araştırmacılar iletişimin yaklaşık % 35inin dilsel , %65inin ise dil ötesi öğelere dayandığını söylemektedirler (Wolf: 32). Yine bu alanda Albert Mehrabian’ın, beden ses ve sözcüklerin iletişimi hangi düzeyde etkilediğini belirlemek için yaptığı çalışmada beden %55, sesin %38 (ses tonu, sesin yükselip alçalması ve diğeri sesler) , sözcüklerin ise %7 (sadece sözcükler) oranında etkili olduğunu ortaya koymuştur (Yazıcı:182). Kuşkusuz, sosyal bir bağlam içinde gerçekleşen iletişim biçimiyle ilgili verilen bu oranların genelleştirilmesi çok doğru bir yaklaşım olmaz. Ancak, yapılan tüm araştırmalar iletişimde, dil ötesi öğelerin, beden dilinin önemli bir yer tuttuğunu göstermektedir. Sonuç olarak, elde edilen bu değerler gündelik hayatta ne söylediğimizden daha çok nasıl söylediğimizin önem kazandığını göstermektedir. Ve yine iletişimde gündelik yaşam içinde beden dili, kendimizi ifade ederken kullandığımız, sözlü ifadeyi destekleyen önemli etkili bir ifade biçimidir.

Çağdaş dilbilimin ünlü kuramcılarında Chomsky üretimsel dönüşümlü dilbilgisi kuramında dilin doğasını iki kavramla açıklamaya çalışmıştır. Bunlardan biri Competence (yeti), diğeri ise Performance (edim) kavramlarıdır. Burada Competence kavramıyla bir dilin alt yapısının, yani bir dil sisteminin insanın beyinde veya zihninde nasıl işlediğini, nasıl çalıştığını kavramaya, anlamaya yarayan bir mekanizmanın olduğu, Performance kavramıyla da o dilin günlük hayatta uygulandığı, yazılı ve sözlü iletişim ortamlarında kullanıldığı anlatılmak istenmektedir.” Son yıllarda bu kavramlarla dilin doğasını açıklamanın yetersiz olduğu ve bunun yanına bir de Communicative Competence dediğimiz iletişim yetisi adıyla üçüncü bir boyutu eklemenin uygun olacağı görüşü ağırlık kazanmaktadır” (Aktaş 2005)

Yabancı Dil öğretimi ve eğitiminde birçok yeni yöntem uygulanmaktadır. Öğrencinin daha aktif ve katılımcı ders uygulamaları, hedefler arasında olmakla birlikte,

özellikle eğitim sistemimiz içinde sınıfların fiziksel koşulları çoğu kez buna izin vermemektedir. Yabancı dil eğitimi ve öğretimi sorunlu bir alan olarak varlığını sürdürmektedir. Büyük çabalara rağmen bu alanda arzu edilen başarı henüz yakalanmamıştır. İlköğretimden itibaren yabancı dil dersleri eğitim programlarda yer almasına karşın, öğrenciler eğer yoğun bir yabancı dil eğitimi veren bir okulda eğitim görmüyorlarsa, minimum düzeyde bile kendilerini ifade etmekte güçlük çektikleri herkesin bildiği bir gerçektir.

Avrupa Dilleri için Ortak başvuru metni (ODBM) , bu alanda yol gösterici olabilecek şekilde dil öğrencilerine önemli ipuçları vermektedir. Metinde dil öğretimi ve öğreniminde kullanılacak yöntem ve araştırmaların kendi toplumsal bağlamındaki bireyin gereksinimleri doğrultusunda belirlenmesinin en doğru, en etkili yol olduğu dile getiriliyor. Yine bu metinde iletişimin çok boyutlu yapısı ele alınmaktadır. Buna göre iletişimsel dil becerisi birçok becerinin bileşiminden meydana gelmektedir. Yani dili öğrenen kişi hedef dilde konuşabilmek için, birçok beceriyi belli ölçülerde kullanmak zorundadır. Bu beceriler arasında sosyo-kültürel beceri, kültürlerarası beceri, dilbilgisel beceri, pragmatik beceri ve sosyo-dilsel beceri yer almaktadır. (ODBM2006:120/140)

Çalışmamızın konusu olan “Beden Dili” bu çerçevede içinde sosyo-kültürel ve sosyo- dilsel beceriler altında yer almaktadır. Buna göre bir dili öğrenmek ne ana dilden, ne de kültürden bağımsızdır. Öğrenenler eylem ve iletişim becerisini aynı anda, birbirleriyle bağlantılı ve ilintili şekilde öğrenirler. Bu nedenle öğretmenler derslerini hazırlarken öncelikle şu noktaları göz önünde bulundurmaları gerektiği belirtilmektedir:

- Öğrenenler neye/ hangi durumlar için hazırlanıyorlar?
- Beklentiler (kişisel ve çevresel) nelerdir?
- Bu durumlara hazır olabilmek için hangi araçlara sahip olmaları gerekir?
- Öğretici olarak ben bunları nasıl öğretebilirim? (ODBM 2006:122)

Nasıl öğretebilirim ve öğrenciyi günün ve geleceğin beklentilerine nasıl hazırlayabilirim sorularına cevap arayışları, bizi asıl konumuz olan “Yabancı Dil Öğretiminde Beden Dili Kullanımına” getirmektedir.

Beden dili, bedenin etrafa bilinçli veya bilinçsiz yaydığı ve çeşitli duyu organlarıyla algılanan iletilerdir. Meyer’e (2010:377) göre beden dilinin üç işlevi vardır.

1. İçeriğe dair bilgi verir.
2. İlişkileri gösterir.
3. Öğrenme ve öğretme sürecini yönlendirir.

İçerik, ilişki ve süreç sözlü olarak ifade edilebildiği gibi, beden diliyle yani sözsüz şekilde de ifade edilebilir.

Başarılı bir ders her üç durum için hem sözlü hem sözsüz ifadeleri eşit ölçüde kullanmakla gerçekleşir. Ancak sınıf içinde yapılan araştırmalarda içeriğe yönelik bilgi genelde sözlü, sürece yönelik bilgi sözlü ve sözsüz verilmektedir. İlişki ise sözsüz verilmektedir.

Beden dili içerdiği bu bilgileri doğrudan verir, kendiliğindenlikle olarak ortaya çıkar ve aynı şekilde karşıdaki kişiye ulaşır. Kişinin beden dilini kullanarak ya da ondan destek alarak anlattığı bir sözcük, ya da ifade ettiği bir konu, iletişime geçtiği karşıdaki kişinin doğrudan duyuları ve duyguları aracılığıyla algılanmasıyla ulaşır. “Sözelimi anadilini öğrenen bir çocuk anadilini edinirken öncelikli ve yaşamsal dürtülerle eyleme geçer. Bu aşamada dil, dünyaya, olaylara egemen olma aracıdır. Çocukta ilgi alanlarının gelişip dilin sağladığı yararların kavranılmasıyla hızlı bir gelişme olur. Çocuk, adı bilmenin nesneyi edinmeye yaradığını anlar. (...) Anadilini edinen çocuğun bu dönemdeki davranışları ve değerlendirmeleri incelendiği zaman dil ile gerçek arasında dolaysız bir ilişki kurulduğu kolayca gözlemlenir. Çocuğun anlığında dil göstergesi ve dış gerçek birbirine doğrudan bağlıdır.” Çocuk önyargısız olarak göstergelerle ve dış gerçek arasında kurduğu iletişim anadilini öğrenmesinde ya da bir dili öğrenmesinde etkili olur.

Öte yandan, iletişimin ayrılmaz ve önemli bir parçasını oluşturan dil ötesi öğeler ve beden dili ile dilin göstergeleri arasında doğrudan bir bağ vardır. Bir çocuğun anadilini edinme sürecinde dil göstergesi ile dış gerçek arasında doğrudan ilişki kurduğu ve bu yolla dili öğrendiği gibi biz de Yabancı Dil eğitiminde Beden dilini, dil ötesi öğeleri etkin bir şekilde kullanarak dil öğretimini ve bu dilde iletişimi kolaylaştırabiliriz. Ele alınan bir konu, bir tema beden dili ve dil ötesi öğelerle desteklenerek anlatıldığında ve öğrenciler de kendi bedensel ifadelerini kullanarak sürece dâhil olduklarında öğrenme daha etkili ve kalıcı bir şekilde meydana gelebilir. Beden dili ve dil ötesi öğeler, entelektüel zekâ ile birlikte duyularımıza da ulaşırlar. Veriler, bilgiler ne kadar çok duyumuza ulaşırsa öğrenme o kadar çok yönlü ve kalıcı biçimde gerçekleşebilir.

Günlük yaşam içinde kendimizi ifade ederken sürekli kullandığımız, beden dili ve dil dışı ifadeler bir başka dilde iletişimi amaçlayan yabancı dil öğretimi ve eğitimi söz konusu olduğunda, sınıf ortamlarında çeşitli nedenlerle yeterince yer almadığı görülmektedir. Ders kitaplarında çeşitli şekillerde hedef dil ile ilgili ele alınan konular çerçevesinde pekiştiren, açıklayan egzersizlere yer verilmekle birlikte beden dili ve dil ötesi öğelerin kullanıldığı egzersizler çok fazla görülmemektedir.

Ders kitaplarında yer alan egzersizler, yazarak yapılan çalışmalar, yabancı dil eğitiminde hedef dildeki yazım ve dilbilgisi kurallarının öğrenilmesini, pekiştirilmesini, yazarak ifadeyi sağlamaya o dili pratik anlamda kullanmaya çok da büyük bir katkısı olmamaktadır. Bu nedenledir ki yazılı olarak yapılan sınavlarda gösterilen başarı durumu, aynı bilgileri içeren bir konuşma durumunda gösterilemediği sıkça karşılaşılan

bir durumdur. Dil canlı ve eyleme dayalıdır. Öğrenme sürecine bu durum ne kadar çok dâhil edilirse öğrenme o kadar kalıcı ve kolay olarak gerçekleşir.

Bu çalışma kapsamında, bu alanda yaşanan sorunlar göz önüne alınarak yapılan dil eğitimi üzerine bir çalışmaya yer verilecektir.

Sorun

Yabancı dil eğitimi ve öğretimi içinde okul deneyimi derslerinin uygulama programları sırasında gidilen okullarda sınıfların kalabalık ve fiziksel koşulların sınırlı olduğu görüldü. Bu koşullar altında yapılan dersler sırasında öğrencilerin çoğunun pasif olarak ve sadece dinleyici konumunda kaldığı, sesiyle, bedeniyle, duyularıyla her hangi bir şekilde sürece katılmadığı bir deneyim yaşamadığı görülmüştür. Öğrenci, ders sırasında hedef dili yüksek sesle okumak, tekrarlamak, konuşmak, bedeniyle ifade etmek, o dilde kendi sesini duymak gibi bir süreç geçirmemektedir. Bunun sonucu olarak öğrenme kalıcı, kolay ve işlevsel olamamaktadır.

Yöntem

Grup üyelerine öncelikle ilgili konuyla bağlantılı olarak Almanca sözcük dağarcığını bilgilerinin olup olmadığını ölçmek için bir öntest uygulanmıştır. Öğrencilere öntestte dieHand, dieHand, dasAuge, dieHaare, dasOhr, dasBein, der Mund, dasKörper, der Arm, dieNase, der Kopf, der Fuß, dasGesicht kelimelerinin anlamları soruldu. Ele alınan eşit durumdaki iki hiç Almanca bilmeyen gruba yapılan çalışmada, gruplardan ilkinde Klasik biçimde Almanca uzuvlarımız konusu anlatılmıştır. Öğretmen tahtaya yazdığı kelimeleri öğrencilerden defterlerine yazmalarını istemiş, okumuş öğrencilerin de okumalarını istemiştir. İkinci gruba ise aynı konu beden dili ve dil ötesi ifadeler kullanılarak anlatılmıştır. Çalışmalar sonunda son test ve 21 gün sonra kalıcılık testleri yapılmıştır.

Uygulama gruplarının özellikleri:

Fransız Dili Eğitimi Bölümü son sınıf öğrencilerinden oluşan iki grup ile bu çalışma yapılmıştır. Değerlendirmede grubun bir yabancı dil eğitimi ve öğretimi sınıfı olması yapılan çalışmanın güvenilirliğini tartışmalı duruma getirirse de, buradaki amacımız verilen bilgilerin sadece kalıcılık derecelerini belirlemektir. Çalışmada her iki grupta ayrı ayrı 12 öğrenci yer almıştır.

Uygulama

Derse Drama tekniklerinin kullanıldığı ısınma ve algı açmaya yönelik oyunlar oynandı.

Isınma oyunları

1- Serbest yürürler. Yürürken elini arkadaşının omzuna, başına dizine, koluna dokundurur.

2- yürürken yanından geçene dokun ama dokundurma

3- İkili ol, dağıl, (ani verilen komutla) eşini bul ve çök

4- İkili ol, ayna, çalışması (eşler karşılıklı dururlar, biri ayna, diğeri aynaya bakan olur birbirlerini taklit ederler)

5- Daire olurlar. İçlerinden biri ortaya geçer, dairedekiler ellerine sakladıkları bir cisimi elden ele geçirirler, ortadaki kimin elinde olduğunu bulmalıdır.

Bu anılan oyunlar sınıfta diğer derslerden farklı bir ders yapacaklarının haberini vermişti. Daha sonra tahtaya renkli kağıtlara yazılmış olan ön testte sorulan Almanca sözcükler ve -vücudumuzun parçaları- Türkçe karşılıkları asılır. Öğretmen önce hem Almancasını hem de Türkçesini okur.

-Türkçeleri kaldırılır, tahtada sadece Almancaları kalır. Öğretmen kendi vücudunda işaret ederek yüksek sesle söyler. Öğrenciler hece sayısı kadar el çırparak o organı abartılı bir hareketle göstererek tekrarlar. Bu işlem bir iki kez tekrarlanır. Tekrarlar, sıranın karışık ve tersten okumalarla sürdürülür.

- Eşini bul ve çök: Eşlerden birinin eline Türkçesi diğerine Almancası verilir salonda gezinirken eşini bul ve çök denir Eşler birbirini arar bulur. Geç kalan, eşini bulamayan, yanlış eşleşen yanar.

-Tek sıra olarak karşılıklı dizilirler. Eşlerden biri Türkçesini vücuduna yapıştırır. Diğer eş gözlerini kapatır. Eline Almanca isimleri verilir. Gözünü açar bakar ve eşine koşar. Önce giden, bulan bulamayan cezalandırılır. İki ekip olarak yapılır. Ekiplerin yarışması daha heyecan katar.

-Sınıf A lar ve B ler olarak ayrılır. Her ikisinin de eline Almancası verilir. Her organın Almancası sadece iki kişide olmalı ve herkes elinde hangi ismi tuttuğunu bilmeli. . A lar sınıfın ortasında toplu olarak ve gözleri kapalı dururlar. B ler diğerleri gözlerini kapattıktan sonra, sınıfın eşinden uzak bir yerine yerleşir. B ler yüksek sesle o ismi tekrar ederek eşinin yanına gelmesini sağlar.

-İkili olurlar. Biri diğerinin sırtına istediği organı yazar (Alm.) diğeri ne olduğunu bulur. Avuç içine de olabilir. Havaya da yazabilir...

-Daire olunur. Eşlerden biri ortaya geçer. Almanca olarak elindeki ismi 3 kez tekrar eder. En geç üçüncü tekrarda aynı organ ismi elinde olan birlikte tekrar etmelidir. Geç kalan yanar.

-Tahtaya isimler yazılır. Öğrenciler kendi aralarında karışık olarak ama tahtadaki isimleri sırayla okumalıdır. Aynı anda okuyan yanar, başa dönülür.

Yapılan bu uygulamada öğrencilerin öğrendikleri kelimeleri olabildiğince yüksek sesle – kendi seslerini duymaları- okumaları tekrar etmeleri istendi. Ayrıca, bir ritm eşliğinde sözcükler okutulmuş duyar işin içine katıldı. Öğrenmenin iki taraflı gerçekleşmesi sağlandı. Ayrıca gözü kapalı olan kişiye eşinin elindeki isimle yönerge vermesi diğer duyu organlarını daha yoğun kullanmasını sağlayarak öğrenmenin daha yoğun olarak gerçekleşmesine yardım etti. Yine gruplar arasında, geç kalmama, dikkatli olup yanlış

yapmama gibi rekabet ortamları yaratıldığında öğrenme daha çabuk ve kendiliğinden gerçekleşmesi sağlandı.

Uygulama ve sonuçları

Yapılan örnek uygulamalar sonucu biri hemen dersin sonunda, diğeri ise 21 gün sonra olmak üzere iki farklı zamanda testler uygulanmıştır.

Örnek uygulamanın hemen arkasından yapılan testlerin sonuçları:

45 dakika süren örnek uygulamanın bitiminde öğrencilere 1.Sözcüklerin Türkçelerini yazıp Almanca karşılıklarını, 2.Sözcükleri Almancalarını yazıp Türkçe karşılıklarını, 3. Organlarımızın resimlerini koyup Almancalarını yazıp eşleştirmeleri istendi. Ve belirtilen sıra ile uygulandı. Geleneksel usulde yapılan dersin sonunda uygulanan test çalışmasında, toplam soruların %21 si yanlış cevaplanırken, %79 u doğru cevaplanmıştır. Oyun ve drama yöntemleri kullanılarak yapılan ders sonucu uygulanan testlerin sonucunda ise toplam soruların %7 i yanlış cevaplanırken %93ü doğru cevaplanmıştır.

Örnek Uygulamadan 21 gün sonra yapılan kalıcılık testi sonuçları:

Uygulama dersinin üstünden 21 gün geçtikten sonra her iki denek grubuna kalıcılık testi uygulanmıştır. Geleneksel yöntemlerle yapılan uygulama dersine giren öğrenciler, toplam test sorularının % 41 i yanlış cevaplarırken %59 sı doğru cevaplamıştır. Yine aynı testler aynı zaman içinde drama ve oyun yöntemiyle uygulanan derslere giren öğrenciler ise soruların %86 sı doğru yanıtlarken %14 ünü yanlış yanıtlamışlardır.

Sonuç

Yabancı dil öğretimi ve eğitiminde öğrencinin daha aktif daha katılımcı olması temel hedefler arasındadır. Bunun temel nedeni sınıfta öğrencinin aktif ve katılımcı olabildiği oranda öğrenmenin kalıcı ve işlevsel olabilmesidir. Öte yandan öğrenmenin gerçekleşebilmesi için öğrenenin bilgiyi içselleştirmesi, daha önce öğrendikleriyle ilişkilendirmesi, yaşamında var olan karşıtlıklarını bulabilmesi gerekir. Anadil ile yapılan derslerde öğrenenin sözcüklerin karşılığını, anlamlarını bilmesi kendisinde daha öce var olanlarla ilişkilendirmesi öğrenmeyi kolaylaştırmaktadır. Bu noktada yabancı dil eğitiminde öğrenene bilgilerin oyun, beden dili, drama gibi bildiği kodların desteği ile sunulması öğrenmeyi kalıcı ve işlevsel kılacaktır ki, yapılan çok küçük bir grupta yapılan küçük bir araştırma bunu açıklamış, doruluğunu kanıtlamıştır.

Sonuç olarak özellikle yabancı dil eğitimde beden dili, oyun ve dramadan yararlanılması öğrenmeyi kalıcı ve işlevsel kılabilir.

Kaynakça

- Aktaş, Tahsin 2005 “Yabancı Dil Öğretiminde İletişimsel Yeti” Journal of Language and Linguistic Studies Vol.1, No.1, April.
- Avrupa Dilleri İçin Ortak Başvuru Metni, Öğrenme, Öğretme, Değerlendirme (2006): Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Demirel, Özcan: (1993) Yabancı Dil Öğretimi, İlkeler, Yöntemler, Teknikler Usem Yayınları, Ankara.
- Doyé, Peter (1995) “Lehr- und Lernziele des Fremdsprachenunterrichts, In: Bausch / Christ / Krumm (Hrsg.) Handbuch Fremdsprachenunterricht, Franke Verlag, Tübingen, s.161-166
- Kaya, Alim 2011 “Kişilerarası İlişkiler ve Etkili İletişim”, Pegem Akademi, 2.Baskı, İstanbul
- Meyer, Hilbert (2010): “Unterrichtsmethoden II. Praxisband”. Cornelsen, 15.Baskı, Berlin.
- Pease, Allan, 2003 “Beden Dili”, Rota yay. İstanbul
- Nacar-Logie, Nur, “Yabancı Dil Öğretiminde Kültürel Becerinin Oluşturulmasının Önemi ve Budunbilimsel Boyut” İstanbul Üniversitesi Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi, Ocak 2004, Cilt:1
- Senemoğlu, Osman “Yabancı Dil Öğretiminde Çıkmazlar”, Dilbilim VII-1987, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yabancı Diller Eğitimi Bölümü Dergisi
- Wolf, Jacinta, Maria 2010: “Kommunikative Sprachkompetenz im Spanischunterricht in der aktuellen Diskussion”, unveröffentlichte Diplomarbeit, Universität Wien.